

ОСОБИСТИСТЬ У БІОГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі біографій Вінстона Черчилля)

Поняття "особистість" багатопланове і є об'єктом вивчення цілої низки наук як філологічного, так і нефілологічного напрямку. Кожна з цих наук вивчає особистість у своєму специфічному аспекті. Як відомо, будь-яка особистість характеризується п'ятьма потенціалами: пізнавальним, ціннісним, творчим, комунікативним і художнім [3; 19]. Гносеологічний потенціал визначається обсягом і якістю знань, якими володіє особистість. Аксиологічний потенціал визначається системою ціннісних орієнтацій у моральній, політичній, релігійній, естетичній та інших сферах життєдіяльності. Творчий потенціал особистості визначається отриманими нею і самостійно виробленими навичками й уміннями (здібностями) та мірою їх реалізації в тій чи іншій сфері діяльності. Комунікативний потенціал визначається мірою і формами її спілкування, характером і тривалістю контактів. Художній потенціал особистості "визначається рівнем, змістом, інтенсивністю її художніх запитів і тим, як вона їх задовольняє" [3, 7].

У сучасній лінгвістиці поняття "особистість" все частіше стає об'єктом дослідження, антропоцентрична спрямованість сучасного мовознавства виводить на центральне місце поняття "мовної особистості", багатопланове дослідження якої було запропоновано у роботах Ю. М. Караулова [9]. Під мовною особистістю він розуміє "сукупність здібностей і характеристик людини, які обумовлюють створення та сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів), що різняться ступенем структурно-мовної складності; глибиною та точністю відображення дійсності; певною цільовою спрямованістю" [10, 3]. Загальновідоме виділення Ю. М. Карауловим трьох рівнів у структурі мовної особистості - вербально-семантичного, лінгво-когнітивного і прагматичного - та його твердження про те, що характеристика мовної особистості впливає з її дискурсу, знайшли своє продовження та підтвердження у працях наступників [див., напр., 5; 7; 16; 21; 28 тощо]. За твердженням Ю. М. Караулова, реконструкція світобачення людини, яке поєднує у собі когнітивний (система цінностей людини та її картина світу) та прагматичний (життєві цілі, цінності, настанови) рівні, може здійснюватися на матеріалі породжуваних особистістю

текстів, тобто її дискурсу¹. Допускаючи можливість реконструкції мовної особистості навіть персонажа художнього тексту за його висловленнями у тексті, Ю. М. Караулов не виключає можливості реконструкції мовної особистості реальної історичної особи за умови наявності створених даною особистістю текстів протягом тривалого часу, а також вичерпних відомостей про таку особистість.

Українська дослідниця О. Селіванова [24] розширює поняття "мовна особистість", безпосередньо співвідносячи його з поняттям "дискурс"² і визначаючи як "іманентну ознаку особистості як носія мови й комуніканта, що характеризує її мовну й комунікативну компетенцію та реалізує їх у породженні, сприйнятті, розумінні й інтерпретації вербальних повідомлень, текстів, а також в інтерактивній взаємодії дискурсу" [24, 370]. Російський дослідник К. Ф. Седов [23] також наголошує на співвіднесеності понять "мовна особистість" і "дискурс", дослідження яких є центральними завданнями антропоцентричної лінгвістики.

Як вже зазначалось, комплексний тривірневий підхід у дослідженні мовної особистості, запропонований Ю. М. Карауловим, лів в основу цілої низки досліджень, присвячених даній проблематиці. Серед них можна говорити про виділення таких напрямків:

1. Проводяться дослідження мовної особистості персонажа/персонажів/автора відповідного художнього твору/творів, що дає змогу говорити про індивідуальну/колективну мовну особистість, спираючись на її дискурс, який охоплює набір висловлень окремого героя/героїв у тексті твору (див., наприклад, [2; 9; 12; 15; 28]);

2. Проводяться дослідження мовної особистості реальної історичної особи (відомого письменника, вченого, політичного діяча) на матеріалі окремого мовленнєвого жанру чи низки жанрів, що становлять спадщину відповідної особистості (див., наприклад, [4; 5; 7; 8; 16; 18; 27]);

3. Проводяться дослідження з типологізації мовної особистості в залежності від особливостей дискурсивної поведінки (комунікативних стратегій,

¹ Під дискурсом Ю.М. Караулов розуміє «певний набір мовленнєвих творів урив частого характеру (реплік у діалогах і різних ситуаціях, висловлень довжиною у декілька речень тощо), але зібраних за досить тривалий проміжок часу» [10, 6].

² Розуміння дискурсу у О. Селіванової різниться від поглядів Ю.М. Караулова і визначається як «замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними тощо) [24, 119].

комунікативної компетенції, мовленнєвої культури) відповідного індивіда (див., наприклад, [20; 21; 25; 29; 30]);

4. Запропоновано дослідження мовної особистості у ракурсі її мовленнєвої біографії з урахуванням соціопсихолінгвістичних факторів еволюції комунікативної компетенції людини (див., наприклад, [23]). Отже, можна констатувати, що російський дослідник К. Ф. Сєдов окреслив специфіку комплексного вивчення реальної мовної особистості з урахуванням психологічних особливостей індивіда та соціальних аспектів формування його мовленнєвої поведінки й особливостей мовленнєвої біографії на основі різних мовленнєвих жанрів.

На наш погляд, неабияку роль у дослідженні історичної мовної особистості відіграє літературний жанр біографії, оскільки він допомагає встановити й дослідити ті фактори, які є ключовими у становленні відповідної особистості, разом з тим не відкидаючи традиційних способів мовленнєвої характеристики героя біографічного тексту. Біографія допомагає розглянути еволюцію конкретної мовної особистості, виявити чинники, які вплинули на розвиток тих чи інших особливостей мовленнєвої поведінки відповідної мовної особистості і визначити неповторність її комунікативного складу.

У широкому смислі біографію розуміють як "біографічний твір, життєпис, відтворення на основі фактів і документів життя і діяльності, історії духовного розвитку особистості у зв'язку із суспільними умовами її епохи" [32, 190]. Словникове визначення біографії зводиться до наступного: "a written account of a person's life" [33, 97]. У центрі біографії, за зауваженням ще А. Моруа, стоїть особистість [цит. за: 17]. Незважаючи на незаперечність даного твердження, до теперішнього часу продовжується полеміка щодо визначення специфіки біографії і, відповідно, біографічних текстів. Загальновідомий розподіл біографії на наукову і художню (серед її різновидів називають науково-популярну, науково-художню біографії). Так, наприклад, О. В. Савченко [22], досліджуючи виключно наукову біографію, говорить, що вона може реалізовуватися у різних типах текстів, а саме: монографії, нарисові, портретові, словниковій статті, біографічному коментарі, некрологові тощо.

У своєму дисертаційному дослідженні "Біографія як тип тексту" М.І. Кузнецов [13] ділить біографічний текст на такі різновиди: анкетна біографічна довідка, біографічна стаття, біографічне есе, документально-художня біографія і біографічний роман. Нам здається, що трактування М.І. Кузнецовим документально-художньої біографії як "детального опису життєвого і творчого шляху відповідно до дійсних історичних фактів, реального хронотопу, але із заявленої позицією автора біографії, обсягом у 200 і більше сторінок" [13, 10] найточніше визначає жанр досліджуваних нами біографічних текстів.

Біографічний текст, на думку М.І. Кузнецова, характеризується наявністю категорій антропоцентричності, модальності і концептуальності, інформативності, зв'язності, членування (про текстові категорії див. [14]). Хронотоп посідає центральне місце у біографічному тексті. Велике значення у біографічному тексті має портрет. "Авторське осмислення людської долі у контексті часу, пов'язане з проблемами інтелектуальних і творчих можливостей, моральних та фізичних якостей особистості, складних життєвих перипетій, сприяє створенню характерологічного портрета об'єкта біографії, що робить її документально-художнім твором" [13,117]. Портрет історичної особи, розкриття його характеру у біографічному жанрі різниться від портрета у художньому тексті, оскільки у біографії персонаж живе і діє незалежно від авторської волі, у відповідності до логіки своєї натури і психології. "Однак з розмаїття життєвих подій і фактів, у яких проявляються індивідуальні якості об'єкта біографії, автор актуалізує те, що, з його точки зору, робить героя незабутньою особистістю" [там само, 134].

Для нашого аналізу були взяті три документально-художні біографії Вінстона Черчилля. Перша з них, створена Мартіном Джилбертом (*Martin Gilbert*) - *Churchill: A Life*, була вперше опублікована у 1991 році. Біографія отримала прекрасні відгуки у провідних британських мас медіа ("*one of the greatest histories* "). М. Джилберт - автор офіційної біографії Вінстона Черчилля (*Companion Volumes*) у восьми томах, над якою він працював з 1966-го по 1988-й роки разом із сином Черчилля Рендольфом (*Randolph Churchill*).

Друга біографія, написана Роєм Дженкінсом (*Roy Jenkins*) - *Churchill*, побачила світ у 2001 році. Вона також отримала схвальні відгуки на сторінках провідних британських газет та журналів ("*masterpiece biography* "). Рой Дженкінс є автором цілої низки біографій відомих політичних діячів Великої Британії, серед них - *Mr Atlee: An Interim Biography*, *Asquith*, *Gladstone* тощо.

Третя біографія створена Джефрі Бестом (*Geoffrey Best*) - *Churchill - A Study in Greatness*. Біографія опублікована у 2001 році. Дана біографія також отримала прекрасні відгуки у пресі ("*admirable, excellent biography*"). Автор біографії - історик.

Слід відзначити, що хронотоп, як ми вже говорили, посідає центральне місце у біографії і актуалізований у об'ємно-прагматичному членуванні документально-художньої біографії [13]. Членування всіх трьох біографій на частини й розділи відповідає певним періодам життя Вінстона Черчилля.

Для нашого аналізу був вибраний період з життя В. Черчилля з 1874-го по 1892-й роки, тобто час народження, період дитинства, навчання у школах: перша з них - *St. George's* (1882-84) біля міста Ескот (*Ascot*); друга - *Misses Thompson's* (1884-88) у м. Брайтон (*Brighton*)\ остання - *Harrow* (1888-92) - одна із

найстаріших престижних чоловічих привілейованих приватних середніх шкіл у передмісті Лондона - перед вступом до Військового училища сухопутних військ (*Royal Military Academy*) біля містечка Сандхерст (*Sandhurst*). У біографії М. Джилберта аналізований період охоплює два розділи "*Childhood*", "*Harrow*". У біографії Р. Дженкінса цей період життя В. Черчилля представлений одним розділом, який має назву "*A Doubtful Provenance*". Біографія Дж. Беста містить також один розділ "*Unwillingly to school*".

Початкові розділи аналізованих біографічних текстів дозволяють нам говорити про виділення наступних способів розкриття індивідуальних характеристик особистості В. Черчилля. Перший із них, традиційний, - це портретний опис, представлений у всіх трьох біографіях. Другий спосіб представлений цитацією уривків текстів різних жанрів, автором яких є сам В. Черчилль (серед них переважає жанр особистого листа та автобіографія В. Черчилля "*My Early Life*"), дає змогу намітити особливості становлення мовленнєвої поведінки В. Черчилля.

У рамках даної статті зупинимось детальніше на першому з них. Ще на початку минулого століття російський психолог А. В. Лазурський, створивши свою "Класифікацію особистостей", дав поштовх для розвитку як педагогіки, психології, так і літератури, зокрема біографічного жанру у тісному зв'язку з психологією. Визначаючи індивідуальну психологію (характерологію) як науку, що вивчає душевні особливості (нахили), якими люди відрізняються один від одного, А. В. Лазурський вбачав її кінцевою метою створення повної класифікації характерів, яка б включала не лише психофізичні, а й психосоціальні властивості становлення особистості [цит. за: 17]. Г.Є. Померанцева вважає, що класифікація А. В. Лазурського стала опорою для теоретичних розробок у біографії [там само]. Уже на сучасному етапі, М.І. Кузнецов проводить своє дослідження типів біографічного тексту, спираючись на психолінгвістичні дослідження (В. П. Белянін, І. В. Страхов, А. Г. Шмелев), які дозволяють виділяти слова, що передають різні якості особистості, її оціночні характеристики, це дає можливість визначити тезаурус рис особистості. Автори цього тезаурусу (А. Г. Шмелев та інші) розробили набір слів-класифікаторів, узагальнених оцінних характеристик особистості, виходячи з таких параметрів: ціннісно-мотиваційна сфера, сфера інтересів та рівня духовної культури, ділові якості, психофізіологічні якості особистості і характер [13]. М.І. Кузнецов стверджує, що саме "мовний портрет персонажа в широкому значенні: опис зовнішнього виду, визначення рис характеру, творчих здібностей, поведінки, відношення до людей, природи, що створюють уявлення про індивідуально-неповторний образ людини" [там само, 110] може формувати тип біографічного тексту.

Визначення типів та функцій портретних описів змінювалося протягом розвитку різних літературних родів і жанрів (про це докладніше див [31]). На думку А. Ткаченка, "опис персонажа, його зовнішності - чи то в найзагальніших, чи найдокладніших рисах - здебільшого не має самодостатнього значення, а покликаний допомагати проникненню в його внутрішній світ, психологію, душевні порухи, вдачу тощо" [там само, 195]. З ним повністю погоджується В. А. Кухаренко [14], яка вважає основними функціями портретного опису індивідуалізуючу і характерологічну. Окрім зовнішніх фізичних характеристик людини (тобто фізичного портрету), до портрету можуть бути включені спостереження щодо дій, поведінки, звичок, характеру, вікових особливостей тощо.

Звернемося до аналізу портретних описів у перших розділах досліджуваних біографій. У біографії М. Джилберта представлені лише характерологічні портретні описи, в основному це портретні вкраплення, що належать різним адресантам³, вони нанизуються одне на одного і у кінці розділу утворюють цілісну картину особистісних рис Черчилля. В аналізованому розділі біографії Р. Дженкінса представлені два розгорнуті характерологічні портретні описи Черчилля і два портретні вкраплення. Особистісні характеристики Вінстона Черчилля розкриваються Дж. Вестом в портретних описах, які складаються з одного фізичного портрета, п'яти характерологічних портретних вкраплень і двох розгорнутих характерологічних портретів, даних автором біографії. Лексичний аналіз цих портретних описів дає нам змогу говорити про виділення таких характерологічних рис особистості Черчилля, інтелектуальність, енергійність (активність), незгідливість (заїдливність), неухважність (незібраність). Представленість у біографіях уривків зі шкільних звітів, в яких викладачі характеризують здатності В. Черчилля до навчання, дозволяє окреслити дві протилежні риси. З одного боку, це його прекрасні розумові якості, з іншого - неухважність, незібраність, лінощі. До того ж, його енергійність нерідко призводить до виникнення конфліктної ситуації. Зупинимось на кожній з вищезазначених рис окремо:

1. Інтелектуальність - у портретних описах домінують прикметники на позначення "гарних розумових здібностей" *clever*, *capable*, *phenomenal*, *observant* тощо, а також іменники зі значенням "здібності" *ability*, *gift*, *talent*, *wit*

³ Кардинально відрізняється біографія М. Джилберта від біографій Р. Дженкінса та Дж. Беста.

У ній автор, його оцінка історичної особистості практично непомітні, оскільки сприйняття особистості Вінстона Черчилля подається завдяки прямій цитації листів Черчилля, його автобіографії, офіційних документів, шкільних звітів та спогадів його родичів і сучасників.

тощо. Нерідко їх значення підсилюється за допомогою прислівників-інтенсифікаторів *very, such*. Наприклад:

*He is a **clever boy** and really not naughty but he wants a firm hand* (34, 5). *He had **such good abilities** but these would be made useless by habitual negligence* (36, 21). *He has some **great gifts** and is, I think, **making progress** in his work* (36, 21). *I was greatly attracted by this extraordinary boy. His **commanding intelligence**, his bravery, charm, and indifference to ugly surroundings, **vivid imagination, descriptive powers, general knowledge of the world and of history**—gained no one knew how, but never disputed...* (36, 23). *He could **write very good general essays** His **memory was phenomenal**, as was shown by his Macaulay feat* (35, 20).

2. Енергійність (активність) - у портретних описах превалюють дієслова на позначення "динамічної дії" *to hunt, to shoot, to ride, to organize* тощо, а також іменники зі значенням "великої кількості", прикметники зі значенням "стрімкості" *quick, dashing, impetuous*. Наприклад:

*But he never **felt easy about wasting time** ...* (34, 3). *He **hunted and shot** in his earlier years... <...> Where others drove fast cars, **he flew aeroplanes**...* (34, 3). *...he **organized wars between thousands of lead soldiers**... with an interest that was no ordinary child game* (34, 5)... *found him **full of fun and quite unselfconscious**...* (35,3). *The **two brothers have been happy** as kings **riding and shooting** and lately they have had great fun **building** a house* (35, 28). *That month Churchill **won the Public Schools fencing championship** His success was chiefly due to his **quick and dashing attack**, which quite took his opponents by surprise* (35, 32).

3. Незлагодливість (заїдливість) - у портретних описах переважають лексеми зі значенням "створення проблеми", серед них іменники *trouble*, або похідні від нього прикметники, *irreverence, tactlessness*, також прикметник *naughty*, дієслово *to tease*, інтенсифікатори *terribly, very, exceedingly* тощо. Наприклад:

*I was what grown-up people in their off-hand way call '**a troublesome boy**'* (34, 3). *As to Winston's improvement, I am sorry to say I see none. <...> He can read very well, but that is all, and the first two days he came home he **was terribly slangy and loud**. <...> **he teases the baby** more than ever* (35, 4). *Began term well, but latterly has been **very naughty!** - on the whole he has made progress. He is rather **greedy** at meals* (35, 5). *History and Geography were both 'very good, especially History. But Conduct was **exceedingly bad** He is not to be trusted to do any one thing'. "... is a **constant trouble** to everybody and is always in **some scrape or other**'. <...> but the boy had 'very good abilities' (35, 6). Conduct was 'better - but still **troublesome**'. 'Occasionally **gives a great deal of trouble** (35, 6). I have no*

*doubt Winston **teased the boy dreadfully** - and it ought to be a lesson to him* (35, 7).

4. Неуважність (незібраність) - домінуючими є прикметники *careless, forgetful* та відповідні іменники, також прикметники із заперечними префіксами *untidy, irregular, unpunctual* тощо. Наприклад:

*I am **not lazy and untidy but careless and forgetful** (35, 20). ...but his **forgetfulness, carelessness, unpunctuality, and irregularity** in every way, have really been so serious...* (35, 21). *Winston, I am sorry to say, has, if anything **got worse** as the term passed. Constantly **late for school, losing his books**, and papers and various other things into which I need not enter — he is so regular in his **irregularity**...* (35, 21). *My only consolation is that your conduct is good and that you are an affectionate son - but **your work is an insult to your intelligence** (35, 24). I will not try to excuse myself for **not working hard**; <...> I have been rather lazy* (35, 25).

Слід зазначити, що фізичний портрет, який не увійшов до попереднього аналізу характерологічних портретних описів і вкраплень, представлений лише у біографії Дж. Беста:

*He was **not big or strong** for his age, and he would have liked to have ended up a bit taller than he did. He was **prone to illnesses**, and would remain so. He had a **stammer and slight lisp** and he was a nature **target for bullies*** (34, 6).

З наведеного вище портретного опису видно, що у дитинстві Черчилль мав проблеми (заїкання, шепелявість, хворобливість), був не досить сильним, невисоким, що спричинювало додаткові страждання. До того ж, як стверджують біографи Черчилля, він часто був позбавлений батьківської уваги, такої необхідної для нього в той час.

Зупинимося ще на одному аспекті, представленому у біографічних текстах. Нагадаємо, що аналізований нами період життя Вінстона Черчилля частково відноситься до початку становлення його особистості,

Більшість первинних і часто визначальних для особистості впливів індивід отримує у перші 5-7 років свого життя. У сучасній "віковій психології" існує багата традиція вивчення формування особистості дитини, яка ґрунтується на досягненнях класичного і нового психоаналізу. І, природно, найважливішу роль у мовленнєвому розвитку людини відіграє характер сімейного виховання. На думку К. Ф. Седова, основоположними факторами у становленні та розвитку мовленнєвої компетенції індивіда є рівень мовленнєвої компетенції родичів, тип мовленнєвої культури, стратегії і тактики спілкування [23]. Але також важливо дослідити соціально-психологічні особливості формування особистості дитини у сім'ї. Існують типові сценарії розвитку особистості дитини, в яких відбивається ставлення батьків до неї. Вони розташовуються між двома полюсами: гіпоопіка

(недостатність уваги) і гіперопіка (надлишок уваги, тиску, диктату) [3]. Гіпоопіка має декілька сценаріїв: "жахлива дитина", "дитина, що плутається під ногами". Дитина бачить таку неувагу батьків, відчуває дискомфорт, незадоволення, розчарування, намагається протестувати проти такого ставлення, привернути до себе увагу.

Весь цей брак уваги і розкривається у листах Черчилля до батьків, у його нерадісних спогадах про школу, про канікули, відпочинок без батьків. Домінуючими лексемами стають слова: *unhappy, unhappiness, disappointment*, превалюють імперативні конструкції з емпатичним *do*. Наприклад:

Please do let Everest and Jack come down to see the athletics and come down yourself dear (35, 4). Do come down Mamma on Saturday (35, 20). I was also miserable at the idea of being left alone among all these strangers in this great, fierce, formidable place (35, 3). How I hated this school, and what a life of anxiety I lived for more than two years (35, 4). It's very unkind of you not to write to

⁴ Як ми вже зазначали, аналізовані біографічні тексти побудовані таким чином, що в них кожна думка, припущення, кожен факт підкріплюється масивом документальних свідчень, серед яких особисті листи, спогади сучасників, уривки біографії, офіційні документи тощо.

me before this, I have only had one letter from you this term (35, 6). I shall expect to see you, and shall be very disappointed indeed if I do not see you, so do come (35, 8). I was very disappointed but I suppose you were too busy to come (35, 9). I am very disappointed that I must spend my holidays without you (35, 15). I was rather disappointed at not seeing you as I fully expected to (35, 21).

Аналіз особистих листів Вінстона Черчилля цього періоду дає змогу намітити подальші кроки у дослідженні особливостей його мовленнєвої поведінки на матеріалі епістолярного тексту: це, наприклад, використання модальних дієслів зі значенням облігаторності або особового займенника / у поєднанні з епістемічними дієсловами, які, на думку П. С. Крючкової [11], є маркерами авторитарного дискурсу; причини й джерела появи зменшено-пестливих імен і слів у особистому листуванні Черчилля тощо.

Таким чином, є підстави стверджувати, що специфіка досліджуваних біографічних текстів дає змогу комплексного вивчення особистості Вінстона Черчилля: перш за все завдяки розкриттю психологічних характеристик у портретних описах і вкрапленнях; дозволяє прослідкувати еволюцію становлення особистості з урахуванням соціопсихологічних факторів, які позначаються на цьому процесі. Використання авторами біографій значного масиву текстів, створених самим Черчиллем (автобіографія, листи,

публіцистика, ораторські виступи), дозволяє проводити дослідження його мовної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. - К.: Академія, 2004,- 342 с.
2. Бондаренко Я. О. Дискурс акцентуованих мовних особистостей: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. - К., 2002,- 19 с.
3. Будіянський М. Ф. Психологія особистості: Учбово-методичний посібник. - Одеса: Астропринт, 1999,- 112 с.
4. Гайнулина Н. И. Языковая личность Петра Великого как факт диахронии // Русский язык: исторические судьбы и современность,- М., 2001 // <http://www.philol.msu.ru>
5. Гиндин С. И. Биография в структуре писем и эпистолярного поведения // Язык и личность,- М.: Наука, 1989,- С. 67-77.
6. Горшкова К. О., Шевченко Н. Г. Літературний портрет Авраама Лінкольна (на матеріалі роману Ірвіна Стоуна "Любов вічна") // Записки з романо-германської філології: 36. наук, праць. - Вип. 6,- Одеса: Лагстар, 2000. - С. 155-162.
7. Довжикова Т.І. Мовна особистість Пантелеймона Куліша: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. - К., 2003,- 21 с.
8. Єрьоменко С. В. Вінстон Черчилль як мовна особистість (на матеріалі листів до дружини) // Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства. - Вип. 10,- Одеса: Астропринт, 2005.- С. 39-43.
9. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность,- М.: Наука, 1987,- 263 с.
10. Караулов Ю. Н. Предисловие. Русская языковая личность и задачи ее изучения // Язык и личность,- М.: Наука. 1989,- С. 3-11.
11. Крючкова П. С. Авторитарный дискурс: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. - К., 2003,- 18 с.
12. Кузнецов З. А. Языковая личность в литературно-художественном дискурсе Э. Хемингуэя: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04,- Иркутск, 1999,- 19 с.
13. Кузнецов Н. И. Биография как тип текста (на материале англоязычной биографии): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04.- Одесса, 1990,- 238 с.
14. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: Учебник,- Одесса: Латстар, 2002.- 292 с.
15. Морякіна І. А. Мовна особистість у художній прозі Дж. Голсуорсі: лінгво-когнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу): Автореф. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. - К., 2005,- 20 с.
16. Пауфощима Р. Ф., Красильникова Е. В. и другие. Опыт описания языковой личности. А. А. Реформатский // Язык и личность,- М.: Наука, 1989,- С. 152-211.
17. Померанцева Г. Е. Биография в потоке времени: ЖЗЛ: замыслы и воплощения серии,- М.: Книга, 1987,- 336 с.
18. Попова О. В. Языковая личность Ивана Грозного (на материале деловых посланий): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.02.- Омск., 2004,- 18 с.
19. Психология личности / Ред.-сост. Д. Я. Райгородский,- Хрестоматия.- Т.1.- Самара: Изд. Дом "Бахрах", 1999,- 448 с.
20. Пушкин А. А. Прагмалингвистические характеристики дискурса личности // Личностные аспекты языкового общения: Межв. сб. научн. тр.- Калинин, 1989,-С. 45-53.

21. Пушкин А. А. Способ организации дискурса и типология языковых личностей // Язык, дискурс и личность: Межв. сб. научн. тр. - Тверь, 1990,- С. 50-59.
22. Савченко О. В. Структурно-семантичні особливості біографічного тексту (на матеріалі сучасної французької словникової статті) // Вісник Київського лінгв. ун-ту. Серія. Філологія. - Том. 6,- № 1.- К., 2003,- С. 120-127.
23. Седов К. Ф. Дискурс и личность: Эволюция коммуникативной компетенции,- М.: Лабиринт, 2004,- 320 с.
24. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. - Полтава: Довкілля-К, 2006.- 716 с.
25. Сиротинина О. Б., Гольдин В. Е. Русский язык и культура речи,-М., 2002.-256 с.
26. Страхов И. В. Методика психологического анализа характеров в художественном произведении: Учебное пособие.- Саратов, 1977.- 84 с.
27. Стецій В. Ф. Мовна особистість Уласа Самчука (світоглядна орієнтація і мовотворчість): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. - Донецьк, 2003,- 18 с.
28. Сурян Т. И. Языковая личность автора и персонажа художественной прозы (на материале прозы М. А. Булгакова): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01,-Одесса, 1994,- 192 с.
29. Сусов И. Г. Личность как субъект языкового общения // Личностные аспекты языкового общения: Межв. сб. научн. тр.- Калинин, 1989,- С. 3-16.
30. Сухих С. А. Структура коммуникантов в общении // Языковое общение: процессы и единицы: Межв. сб. научн. тр.- Калинин, 1988,- С. 22-29.
31. Ткаченко А. Мистецтво слова (вступ до літературознавства).- К.: Правда Ярославичів, 1998,- 448 с.
32. Українська літературна енциклопедія. - К.: Головна ред. укр. рад. енци., 1988.
33. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language.- Danbury: Lexicon Publications, Inc., 1993.- 1216 p.
34. Geoffrey Best. Churchill: A Study in Greatness - L.: Penguin Books, 2002,- 370 p.
35. Martin Gilbert. Churchill: A Life.- L.: Pimlico, 2000,- 1066 p.
36. Roy Jenkins. Churchill.- L.: Pan Books, 2001,- 1001 p.